

Artikel over onderzoek afstudeerfase Tuinarchitectuur:

Pleinen

Hélène Oudshoorn
Zoraima Akker

Begeleider: Johan Vlug
Februari 2009

Wie kent niet Piazza del Campo, het middeleeuwse plein van Sienna , met zijn middeleeuwse decor en de "Fontein van de vreugde", of de Grote Markt in Brussel, met het stadhuis, het koninklijk paleis en het Huis van de hertogen? Beide gelegen in het centrum van een levendige stad. De historische oorsprong en de activiteiten die er zich ooit hebben afgespeeld zijn nog voelbaar. De horecagelegenheden langs de randen maken het mogelijk, met een versnapering te genieten van een prachtig decor. Dat zijn niet 'zo maar' pleinen. Bovengenoemde pleinen zijn zeer succesvol. Komt dit nu door de ligging in een bijzondere stad, hun prachtige verschijningsvorm, of vanwege hun goede ruimtevorm? Welke Nederlandse pleinen zijn zo succesvol dat ze dit beeld kunnen oproepen?

Niet 'zo maar' een plein

Piazza del Campo in Sienna (Italië)

Het opgehoogde "stadspodium" in het centrum van de stad, ingeklemd tussen De Doelen, de Stadschouwburg en bioscoop Pathé, roept al jaren weerstand op. Een jaar geleden lanceerde Leefbaar Rotterdam een initiatiefvoorstel, met de veel zeggende ondertitel *Laatste kans of volbouwen?* Raadslid Frans van der Hilst pleitte daarin voor drastische maatregelen. Zo zouden een fietspad en de parkeerplekken plaats moeten maken voor terrassen en zouden de omliggende instellingen gedwongen moeten worden om culturele activiteiten te organiseren op het plein. "Een toplocatie, maar het bruist niet", verzuchtte hij meer dan eens. *Bron: NRC, 24 februari 2009*

Een stad zonder plein is ondenkbaar. Het plein is van oudsher een belangrijk onderdeel van de openbare ruimte, waarbij het klassieke beeld van de stedelijke ruimte sterk blijft doorwerken. Het is in sociaal, functioneel en cultureel opzicht belangrijk voor een stad om pleinen te hebben. Echter welke elementen onderscheiden een plein van de andere onderdelen van de openbare ruimte? En welke elementen spelen een rol bij het ontwerpen van een plein?

Rangeerterrein Amersfoort

Bij de herinrichtingsplannen van een oud rangeerterrein van station Amersfoort, heeft de gemeente een plein gepland. Studenten aan Hogeschool Larenstein, richting tuin- en landschapsarchitectuur, hebben een schetsplan voor dit gebied gemaakt. De grootte

Gevonden in de media

Het verbeteren van de kwaliteit van pleinen krijgt veel aandacht in de probleemwijken van minister Vogelaar. Maar hoe maak je een plein succesvol? Volgens Ton Huiskens, de oprichter van Thuis Op Straat (TOS), gaat er veel mis bij het verbeteren van pleinen. Het grote probleem is volgens hem dat allerlei partijen ad hoc werken. TOS-baas Zsuzsanna Lajko onderschrijft dat. In haar werk mist ze een beoordeling- en vergelijkingsmodel voor pleinen, vergelijkbaar met de sterren voor hotels en restaurants.

Bron: www.socialevraagstukken.nl

Historie

Opmerkelijk is dat in de 'modernistische stijlperiode' het idee van het plein als besloten ruimte omgeven door bebouwing werd verlaten. Er is sprake van meer open bouw wijzen, waardoor het plein als duidelijk begrensde ruimte ophield te bestaan. Het plein werd opgenomen in het geheel van de openbare ruimte in een vrijer ruimtegebruik. De laatste decennia trad er echter weer een herwaardering op voor het traditionele idee van het plein, waardoor het plein zijn ruimtelijke besloten karakter terug kreeg. Deze geschetste stedenbouwkundige ontwikkeling gaat niet ongemerkt aan de pleinen voorbij. Voorbeeld hiervan is Het Rond in Houten. Het karakter wordt bepaald door zijn monumentale ovale vorm en een besloten ruimtewerking.

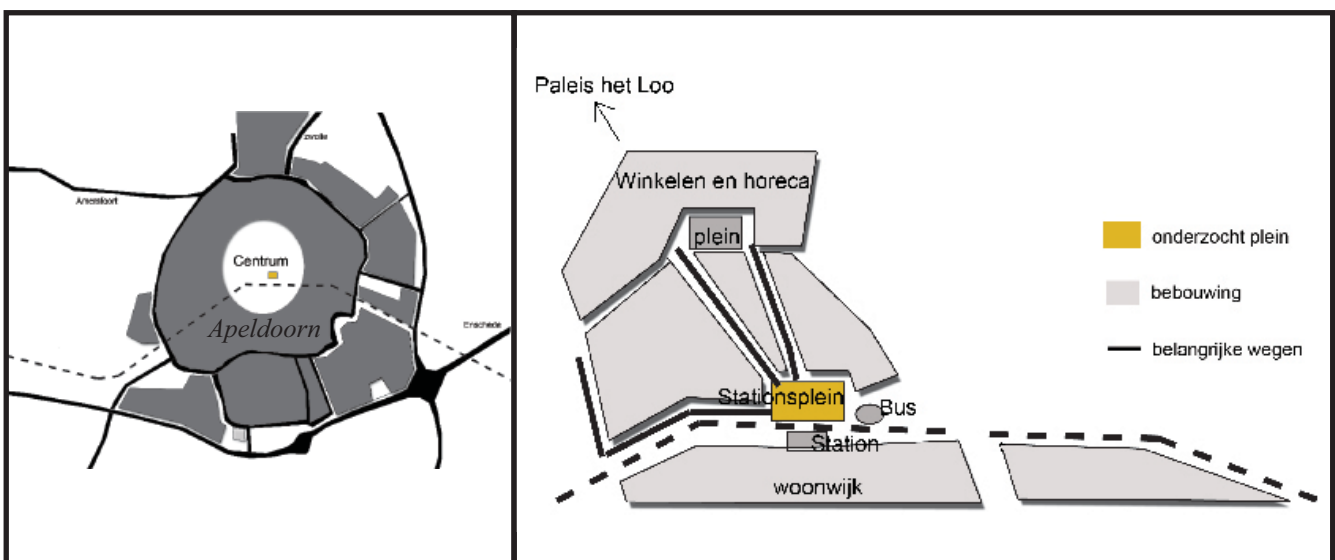
Bron: *pleinen van Nederland van Ben de Vries*

en ligging van het plein in dit schetsplan riepen bij Zoraima Akker en H el ne Oudshoorn vraagtekens op. Naar aanleiding van dit project deden zij een verkennend onderzoek naar de eigenschappen van pleinen. Aan de hand van een tiental voorbeelden is gezocht naar handvatten voor het ontwerpen en inrichten van een plein. Belangrijk onderdeel van het onderzoek is de zoektocht naar elementen die het plein succesvol maken. Hieruit blijkt dat een plein ruimtelijke, functionele en sociale aspecten bevat, die een rol spelen bij het functioneren van een plein. Voor het ontwerpen van een plein zijn de ruimtelijke en daaraan gerelateerde inrichtingsaspecten van belang. De definitie van een plein is op deze ruimtevorm en verschijningsvorm gebaseerd:

Een plein is een open, onbebouwde, tussen bouwwerken, ruimtelijke eenheid met een stenig karakter, een verbijzondering van de omliggende openbare ruimte.

Wanneer is een plein 'succesvol'?

Of een plein succesvol is, is afhankelijk van veel factoren, die niet allemaal door de ontwerper te beïnvloeden zijn. Een goed en succesvol plein lijkt in belangrijke mate afhankelijk te zijn van de context waarin het geplaatst is. Succesvolle buurtpleinen bevinden zich vaak in dicht bevolkte stadswijken. Een hoofdplein zal zich in het centrum van de stad bevinden. De mate van succes hangt mede af van de verankering in de omgeving. Een succesvol hoofdplein is onderdeel van een groter geheel en maakt onderdeel uit van een routesysteem. Daarnaast dankt een plein zijn succes aan de functies die het krijgt of heeft. Incidentele evenementen zoals een kermis zijn onvoldoende basis om succes te creëren. Op een succesvol plein is altijd iets te doen of zien. Maar niet alleen de context en de functies van pleinen leiden tot 'succes'. Ook de ruimtevorm en verschijningsvorm spelen hierin een rol. Belangrijk is dat deze onderdelen positief op elkaar inwerken en een samenhangend geheel vormen.

Afbeelding context van het stationsplein in Apeldoorn

Afbeelding het stationsplein in het stedelijk netwerk

'Een plein ontwerpen, hoe doe je dat eigenlijk?'

Uit het onderzoek is gebleken dat de kans op een succesvol plein toe neemt als de ontwerper tijdig betrokken wordt bij het planproces, waarbij de ontwerper invloed kan uitoefenen op de omgeving en de ruimtevorm van een plein. Punten waar rekening mee gehouden moet worden met het ontwerpen van een plein zijn de context, planorganisatie, ruimtevorm en verschijningsvorm.

Context

In de context van een plein is het belangrijk dat het plein onderdeel is van een netwerk en verankerd is in de omgeving. Het plein staat in contact met zijn omgeving door middel van zichtlijnen en infrastructuren. Hierdoor wordt de (visuele) bereikbaarheid van het plein vergroot. De ontwerper kan de context positief beïnvloeden door de bereikbaarheid te vergroten en de verblijfs- en verkeersfunctie op en rond het plein vorm te geven. Verkeersstromen kunnen van elkaar gescheiden worden en er moeten voorzieningen voor de voetgangers getroffen worden. Door het plein autovrij te maken en de directe omgeving autoluw te houden wordt de verblijfsfunctie positief beïnvloed. Vooral een samenhangend geheel tussen deze onderdelen zorgt voor een succesvol plein.

Plattegrond en functies

De functies op en rond het plein zullen veelal door de gemeentebesturen vastgesteld worden. Middels het ontwerp van een plein kan invloed uitgeoefend worden op deze functies, het gebruik en de activiteiten. Het creëren van bijvoorbeeld ontmoeting- en verblijf plaatsen, terrasjes en veilige condities voor voetgangers kunnen een functionele bijdrage leveren aan de mate van succes van een plein.

Ruimtevorm

In het stedelijke weefsel staat meestal vast hoe bouwblokken zich verhouden tot de open ruimte van het plein. Als de ontwerper invloed op de wanden heeft

kunnen deze betrokken worden bij de vormgeving van het plein. Daarbij is een harmonieuze onderlinge verhouding tussen het plein oppervlak, de oppervlakte van de wanden en het aantal en de grootte van de openingen tussen de omringende gebouwen van groot belang. Een duidelijke ruimtelijke indeling op het plein met verschillende functies en ruimtes met menselijke maat en schaal zorgt voor een prettige beleving.

Verschijningsvorm

De verschijningsvorm is door de vormgever op veel punten te beïnvloeden. De verschijningsvorm bepaalt het imago en identiteit en maken het plein herkenbaar. De ambiance, de visuele aantrekkelijkheid en een positieve uitstraling zorgen voor een prettig verblijf. Het goed doordacht inzetten van groen en het plaatsen van objecten kunnen ook bijdragen aan het succes van een plein. Samenhang tussen de objecten, bomen, vloer en ruimtevorm vergroten de kans op dat succes. Door mode verschillen en trends kunnen de ideeën over succesvolle inrichtingen wisselen per tijdperiode.

De context en de ruimtevorm zijn in de meeste gevallen vaste gegevens. Beknopt samengevat kan worden gezegd: als de ruimtevorm voldoet aan een of meerdere elementen uit onderstaande matrix voor positieve ontwerpmethoden, heeft het plein een grote kans op succes. Zijn de context en de ruimtevorm gunstig en is daar geen invloed meer op uit te oefenen, dan zullen de inrichtingselementen een grotere rol gaan spelen. In het onderzoek wordt onder 'vloer' verstaan, alle inrichtingselementen op het platte vlak: de gebruikte verhardingen en het patroon waarin deze zijn gelegd, alsmede boomspiegels afwateringselementen en verbijzonderingen in het vloeroppervlak. Goed voorbeeld hiervan is het stationsplein in Apeldoorn, waarbij de boomspiegels, de bestrating en de afwatering samen komen in een hoekig patroon.

Context	Planorganisatie	Ruimtevorm	Verschijningsvorm

Context	Planorganisatie	Ruimtevorm	Verschijningsvorm
<p>Matrix: Links positieve ontwerp hulpmiddelen voor pleinen Rechts negatieve ontwerp hulpmiddelen voor pleinen</p>			

Verschijningsvorm: groen op het stationsplein, versterkt de wand

Ruimteform: een duidelijke begrenzing van de ruimte

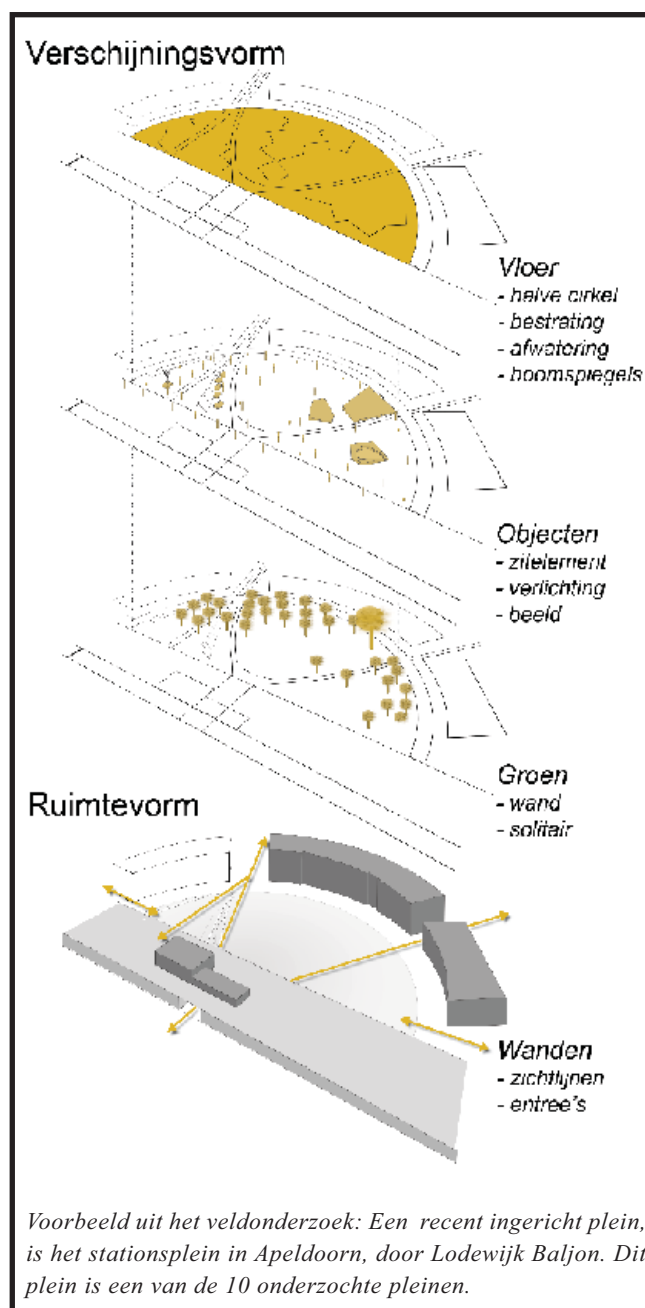
'Belangrijk inrichtingselement is de vloer.'

Uiteraard moeten de inrichtingselementen een harmonieuze samenhang vertonen. Ruimtes op een plein kunnen ingedeeld worden door middel van infrastructuur, bebouwing, groen, objecten, hoogteverschillen en de vloer. Voor de ruimtelijke en functionele indeling wordt gebruik gemaakt van de volgende inrichtingselementen:

- Groen
Bomen in de vorm van een dak, carré, wand, groep of solitair
- Objecten
Zoals zitelementen, verlichting, afvalbakken en beelden
- Vloer: patronen, boomspiegels en afwatering

De vloer is een belangrijk inrichtingselement bij het stationsplein in Apeldoorn. De hoekige vormen in de verharding zijn terug te vinden in de boomspiegels en de afwatering. De objecten op het plein hebben de zelfde hoekige vormen als gebruikt in de vloer. Hierdoor ontstaat een harmonieus geheel. De bomen versterken de ruimtelijke indeling van het plein. De bouwblokken zijn een belangrijk onderdeel van het ontwerp. De verhoudingen tussen pleinoppervlak en het oppervlak van de bebouwing, evenals het aantal "openingen" zijn ideaal, volgens de uitkomsten van het onderzoek.

Niet zómaar een plein dus. Niet zo maar op die plek en niet zomaar zonder functie of duidelijke verschijningsvorm. Het ontwerpen en inrichten van een plein vragen om meer dan alleen het vaststellen van een locatie. "Dit is niet zó maar een plein!" Welke ontwerper wil niet dat, dit van zijn plein gezegd wordt? Het vormgeven dient een weloverwogen beslissing te zijn, die verankering in de buurt of wijk vindt. een plek die uitnodigt tot gebruik, verblijven, ontmoeten en passeren, waar men graag wil terugkeren. Een bijzondere plek in ruimtelijke, visuele en praktische zin. De basis principes zoals Zoraima en Hélène hebben geformuleerd, maken het ontwerpen van een plein inzichtelijker en vergroten daarbij de kans op succes van het plein.

Voorbeeld uit het veldonderzoek: Een recent ingericht plein, is het stationsplein in Apeldoorn, door Lodewijk Baljon. Dit plein is een van de 10 onderzochte pleinen.

Belangrijkste literatuur:

De omsloten tuin, Rob Aben, Saskia de Wit, uitgeverij 010
Public Spaces Public Life, GEHL, JAN ; GEMZOE, LARS
Pleinen van Nederland, Ben de Vries, 1990